

Bogdan CIOABĂ

Colecția ARTELE SPECTACOLULUI

COMITETUL ȘTIINȚIFIC

Președinte GUY FREIXE

Membri ELEONORA RINGLER PASCU
 CARMEN CROITORU
 RALUCA BUJOREANU
 MIHAI VLADIMIRESCU

Bogdan CIOABĂ

MODALITĂȚI DE FIGURARE A SPAȚIULUI SCENIC

**EDITURA UNIVERSITARIA
Craiova, 2021**

Referenți științifici:

Prof. univ. dr. Adrian Titieni

Conf. univ. dr. habil. Diana Lefter

Copyright © 2021 Editura Universitaria

Toate drepturile sunt rezervate Editurii Universitaria

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

CIOABĂ, BOGDAN

Modalități de figurare a spațiului scenic / Bogdan Cioabă. -
Craiova : Universitaria, 2021

Conține bibliografie

ISBN 978-606-14-1712-4

792

© 2021 by Editura Universitaria

Această carte este protejată prin copyright. Reproducerea integrală sau parțială, multiplicarea prin orice mijloace și sub orice formă, cum ar fi xeroxarea, scanarea, transpunerea în format electronic sau audio, punerea la dispoziția publică, inclusiv prin internet sau prin rețelele de calculatoare, stocarea permanentă sau temporară pe dispozitive sau sisteme cu posibilitatea recuperării informațiilor, cu scop comercial sau gratuit, precum și alte fapte similare săvârșite fără permisiunea scrisă a deținătorului copyrightului reprezintă o încălcare a legislației cu privire la protecția proprietății intelectuale și se pedepsesc penal și/sau civil în conformitate cu legile în vigoare.

Argument

Figurarea spațiului scenic este un aspect care privește în egală măsură reprezentarea teatrală și textul dramatic. Desigur, dramaturgii imaginează și propun, prin didascalii dar și prin replicile personajelor, constuirea unui anumit tip de spațiu scenic, cu structura, delimitările și mișcările pe care aceștia le prefigurează. Pe de altă parte, regizorul, cel care imaginează și înfăptuiește punerea în scenă, este el însuși un creator, cu concepția sa și propria viziune asupra spațiului. Astfel, figurarea spațiului, în reprezentarea pe scenă a unei piese dramatice poate fi diferită de modul în care aceasta a fost imaginată, într-o primă instanță, de dramaturg. Este un lucru firesc, căci reprezentația de teatru este o operă artistică în sine, nu doar o cutie de rezonanță a textului.

Pornind de la această premisă, studiul meu își propune să observe și să compare anumite locuri de desfășurare ale acțiunilor propuse de câțiva dintre marii dramaturgi sau de alți creatori importanți ai artei teatrale.

Studiul de față va veni cu exemple practice de soluții ingenioase găsite de anumiți creatori inovatori sau va indica și studierea, în scop didactic, a altor proiecte, poate mai puțin reușite, ale altor creatori, referitoare la punerea în scenă a diferitelor texte dramatice. Se va încerca, de asemenea, ca lucrarea să fie structurată într-un fel în care să poată fi ușor lecturată și înțeleasă de către un public cât mai larg.

Totul a apărut ca o necesitate în momentul în care am interacționat cu practica predării artelor spectacolului în

Universitatea din Pitești. Apariția secției de teatru a universității, secție în coordonarea căreia sunt implicat, a condus la o obligativitate a structurării, în scopul predării, atât a materialelor didactice cât și a experiențelor artistice personale astfel încât ele să devină instrumente de lucru ușor abordabile de către studenți, însă care să conțină și elementele fundamentale ale artei scenice în general, implicit și a noțiunii de spațiu sau timp scenic, în particular.

Cum programa universitară nu propune un număr de ore suficient pentru aprofundarea și înțelegerea multor termeni, rareori reușeam să ofer explicații amănunțite pentru ca să obțin un rezultat convingător și clarificant astfel că, de cele mai multe ori, studenții rămâneau cu noțiunile, în mare parte, neclare, drept pentru care încerc, prin această demers, să îndrept lucrurile și să completez explicațiile de la curs cu elementele necesare unei înțelegeri cât mai bune.

De asemenea, fără a-mi propune să fac o istorie a artei decorării spațiului, voi încerca să punctez anumite curente artistice, spectacole remarcabile, inovații teatrale, momente de cotitură în evoluția împodobirii scenei și a creației costumelor. Mă voi referi atât la câteva mișcări regizorale și scenografice internaționale cât și la rezultatele notabile ale artei scenice românești, atât în plan artistic cât și în cel al gândirii teatrale, cu un mic accent asupra tendințelor producțiilor contemporane.

Acest demers unitar propune, pe de o parte, studierea și analizarea unor tipuri de spații scenice – spațiul mitic, spațiul fix, spații mobile, spații dinamice, spații decorative – care au contribuit la dezvoltarea măiestriei regizorale și scenografice, totul fiind presărat cu exemple concrete. Pe de altă parte,

amintim și insistăm asupra sugestiilor de spații propuse de câțiva dramaturgi importanți ai literaturii universale și românești care au trasat sau au fost incluși în mișcări teatrale de anvergură.

În ceea ce privește modalitățile de figurare a spațiului scenic, viziunea în care acestea sunt abordate aici este dublă: pe de o parte, mă situez în perspectiva diacronică pentru că aceasta permite observarea cu claritate a schimbărilor de perspectivă, a conservării sau, dimpotrivă, a eliminării unor tendințe, permițând așadar o abordare și o înțelegere complexe ale tehnicilor și modalităților contemporane . Pe de altă parte, am dorit să construiesc și o perspectivă analitică, criteriul nemaifiind de data aceasta evoluția modalităților de figurare a spațiului, ci convergența mai multor domenii artistice în construirea spațiului; este vorba, în principiu, despre tehnicile scenografice sau de light design, puse în slujba regiei de teatru.

Aceste două perspective reușesc să ofere o imagine completă asupra problematicii studiate, cartea adresându-se astfel atât specialiștilor, studenților, cât și publicului pasionat de arta dramatică.

Capitolul I

Introducere

Dramaturgul este primul dintre creatorii artei teatrale. El este cel care construiește acțiunea, care generează conflictul, care creionează caracterele, care dezvoltă intriga putând utiliza continuitatea dramatică dar și elipsele scenice etc. Dar, ceea ce este cel mai important pentru lucrarea noastră este faptul că autorul este acela care alege sau propune spațiile scenice.

Trebuie [...] ca autorul să cântărească exact de ce personaje are nevoie pe scenă în teatrul său și să aleagă un loc în care cei de care nu se poate lipsi să se poată găsi să poată exista în mod veridic, căci, după cum există locuri pe care anumite persoane nu le pot părăsi fără un motiv temeinic, tot așa există și altele în care nu se pot regăsi fără un motiv întemeiat.¹

Dramaturgul este cel care concepe o piesă de teatru în totalitate, adică este cel care creează personajele pe care le pune în situații (de obicei situații limită), care imaginează acțiunea, conflictul și indică și spațiile de desfășurare a acțiunilor. O piesă de teatru, chiar și una în cinci acte, are dimensiuni relativ reduse în comparație cu un roman. Asta înseamnă că autorul trebuie să

¹ *Il faut [...] que l'auteur considère exactement de quels personnages il a besoin sur son théâtre, et qu'il choisisse un lieu où ceux dont il ne saurait se passer, puissent vraisemblablement se trouver; car comme il y a des lieux que certaines personnes ne peuvent quitter sans des motifs extraordinaires, aussi y en a-t-il où d'autres ne se peuvent trouver sans une grande raison.*

D'AUBIGNAC, Abbé François Hédelin (1657) - *La Pratique du théâtre*, chez Jean-Frédéric Bernard, Amsterdam, 1715, pagina 97.

condenseze acțiunile și replicile personajelor, la minimum necesar. Pentru acest lucru, un dramaturg trebuie să cântărească foarte atent fiecare cuvânt pus în gura fiecărui personaj, astfel încât acesta (cuvântul) să fie absolut necesar. Nu își poate permite să se lanseze în divagații lingvistice dacă acestea nu ajută cu absolut nimic la desfășurarea acțiunii sau a intrigii, pentru că ar lungi prea mult dimensiunea piesei de teatru. Din această cauză, începe să condenseze replicile astfel încât acestea să fie alcătuite numai din strictul necesar. O informație lansată la un anumit moment dat în piesă nu va fi reluată mai târziu, pentru că ar constitui o încărcătură inutilă. De aceea, una dintre regulile de bază ale regiei de teatru este citirea foarte atentă a textului. Pentru că textul conține, cel puțin la marii autori, toate informațiile necesare! După toată această muncă laborioasă, un autor dramatic poate fi de înțeles atunci când își apără textul cu cerbie de intervențiile regizorale prea bruște, considerând că multe dintre ideile sau nuanțele scriiturii pot fi pierdute în montarea respectivă. Această părere este susținută și de către un tânăr dramaturg român de succes, Elise Wilk:

*[...] pentru un dramaturg e cel mai bine să lucreze cu regizori care știu să fie discreți, să se retragă și să pună în valoare jocul actorilor și textul, nu cu cei pentru care textul e doar un pretext pentru a-și exprima anumite viziuni. Se poate întâmpla ca regizorul să-ți schimbe replici, să se taie din text sau chiar să adauge el ceva, prin asta face un mare deserviciu textului. [...] cred că textul funcționează pentru spectacol ca un fel de locomotivă care trage celelalte vagoane după el.*²

² <https://www.viitorulromaniei.ro/2016/10/05/un-dramaturg-din-noua-generatie-a-captivat-marile-scene-ale-lumii-elise-wilk/>, consultat la data de 18.02.2018

De asemenea, dramaturgul este cel care se preocupă, din punct de vedere literar, și de forma dramatică, de compoziția stilistică precum și de structura generală a operei. De-a lungul timpului, dramaturgii și-au revendicat întâietatea susținând că doar ei înțeleg exact ceea ce este scris în propriile piese de teatru. Mai mult, destui s-au crezut în stare să preia ei frâiele repetițiilor considerându-se capabili de a le coordona, de a lucra cu profesioniști ai scenei și a-i dirija, fără a percepe că, de fapt, sunt arte diferite (există cazuri și în dramaturgia românească). Bernard Dort³ merge și mai departe și spune că o creație dramatică ar putea fi asimilată chiar regiei de teatru:

*Cuvântul dramaturgie a ajuns să reprezinte o practică empirică ce face parte integrantă din producția teatrală, intrând în zona regiei de teatru.*⁴

Părerile sunt încă împărțite. Afirmția lui Bernard Dort este parțial adevărată pentru că un scriitor, atunci când își imaginează caracterele și acțiunea piesei, funcționează și ca un regizor al propriei povești teatrale gradându-și intensitățile, surprizele, punctul culminant etc. Își introduce sau scoate personajele din scenă, după necesități. Compune scenele cu exact atâtea personaje câte sunt necesare. Este atent ca cei care

³ BERNARD DORT (1929-1994) – a fost un teoretician de teatru, scriitor, eseist, traducător și profesor universitar francez.

⁴ *Le mot dramaturgie s'est mis à désigner une pratique empirique faisant partie intégrante de la réalisation théâtrale et entrant dans le champ de la mise en scène.* DORT, Bernard article « *Dramaturgie* », dans Michel CORVIN (dir.), *Dictionnaire encyclopédique du théâtre*, Paris, Bordas, 1991, paginile 265-266.

sunt puși într-o anumită situație să fie veridici. Dar, din momentul în care textul iese de sub tipar, creația autorului încetează, însă scriitura poate fi descoperită de un alt creator care o poate pune în valoare într-un fel nou, diferit. Posibilitatea unui text de a fi abordat într-un mod neașteptat poate că ar trebui să-l bucure pe dramaturg pentru că asta ar însemna că opera sa are o valoare mult mai mare decât aceea pe care și-a imaginat-o, scriind-o. Cu toate acestea, nu toți dramaturgii gândesc astfel, mulți dintre ei își doresc o montare doar așa după cum și-au imaginat-o atunci când au creat textul.

Pe de altă parte, și regizorii sau alți creatori de teatru au propriile lor frământări referitoare atât la text cât și la lucrul cu actorul și există probabil un moment al fiecăruia când își pun, la fel ca Alexandru Tocilescu,⁵ întrebarea:

*[...] ce sunt eu și cine sunt eu să-i poruncesc ăstuia să facă aia sau ailal1âtă și să spun că nu e bine așa, că trebuie să facă mai așa, că dacă se urcă două trepte mai sus e mai bine? De unde scot eu acest "bine", "mai bine", "așa e bine", "așa nu e bine"? Și mi-am pus problema asupra dreptului meu asupra altor oameni. Asta mi-am pus-o. Ce drept am eu să modific viața cuiva? Ce drept am eu să-i scormonesc adânc în suflet și să încerc să-l modific pe el ca individ, la urma urmelor, ca să obțin eu un anume rezultat pe scenă?*⁶

⁵ ALEXANDRU TOCILESCU (1946-2011) – regizor român de teatru, dublu laureat al premiului UNITER pentru cel mai bun spectacol (1999) și pentru întreaga activitate (2002).

⁶ ICHIM, Florica (coordonator) – *Toca se povestește*, Editura Cheiron, București, 2015, pagina 178.

Iar acest gen de întrebări ar putea continua și cu altele referitoare la dreptul regizorilor de a interveni în textul dramatic, de a tăia, modifica sau adăuga replici, în funcție de conceptul regizoral. Alți autori, însă, nu au absolut nicio pretenție. Se spune despre Matei Vișniec⁷ că singura sa condiție referitoare la text este ca măcar titlul să rămână același, în rest nu impune nicio restricție. Din experiența proprie, pot spune că dramaturgii contemporani cu care am lucrat și al căror acces nu l-am permis la repetiții, au fost extrem de încântați în ziua premierei, văzându-și textul citit într-o altă cheie. Dar, bineînțeles că aceste întâmplări nu reprezintă o regulă generală.

Oricare ar fi opinia scriitorilor ori a regizorilor, astăzi scena din interiorul unui edificiu teatral nu mai reprezintă doar o cutie de rezonanță a dramaturgiei, un spațiu în care cuvintele autorului sunt amplificate pentru a fi auzite, așa după cum s-a întâmplat o lungă perioadă în istoria teatrului sau, mai curând, într-o epocă ”cuvânto-centristă”, până prin anii 1970.⁸

În zilele noastre, spectacolul teatral a devenit compozit, are inserturi din cinema, video, operă, balet, circ, are lumini fantastice, decoruri ingenioase și sunet perfect. Totul a fost transferat către spectaculos, iar textul scris de către dramaturg poate exista sau nu în această frenezie a imaginilor, în acest asalt asupra tuturor simțurilor spectatorilor. Asta nu înseamnă că arta dramaturgiei este pe cale de dispariție. Nicidecum! Poate, cu atât mai mult, în această eră a tehnologiei avansate, un text bine scris

⁷ MATEI VIȘNIEC (n. 1956) – scriitor și dramaturg român stabilit la Paris.

⁸ George Vrăca poate fi socotit drept exponentul acestui tip de teatru din spațiul românesc, în care interpretarea textului era esențială, toate celelalte modalități de expresie trecând în plan secund.

ne reîntoarce la matcă, la fundamentele omenirii – iubire, frumusețe, prietenie, maternitate etc.